שיחה לפרשת השבוע · פרשת תולדות

תולדות: הקול שגובר על הידיים

מאת הרב יוסף ביטון שליט״א

שיחה לפרשת תולדות: המאבק בין יעקב לעשו, מרחמה של רבקה ועד אחרית הימים, והכוח הפשוט שמכריע אותו.

בשבוע שעבר ראינו את אברהם אבינו רואה אור בתוך מערת המכפלה, ואת יצחק יוצא אל השדה לשוח עם בוראו לפנות ערב. פרשת תולדות ממשיכה בדיוק משם: יצחק שוב מתפלל, שוב חופר בארות, ורבקה אמנו נושאת בתוכה שני עולמות שנאבקים זה בזה. השבוע נלמד על המאבק הגדול ביותר בתולדות העולם, המאבק בין יעקב לעשו, ועל הכוח הפשוט שמכריע אותו: הקול.

לפני שנכנסים: שלושה מושגים

כמו בכל שבוע, נקדים הסבר פשוט לשלושה מושגים מחכמת הקבלה שילוו אותנו בשיחה.

חסד וגבורה. בלשון הקבלה, אברהם אבינו הוא מידת החסד: נתינה, פתיחות, אוהל פתוח לכל עובר. יצחק אבינו הוא מידת הגבורה: גבול, משמעת, עמידה איתנה. משל לנהר: המים הם החסד, והגדות הן הגבורה. מים בלי גדות מציפים והורסים, וגדות בלי מים הן תעלה יבשה. רק כשהם יחד יש נהר שמשקה את השדות.

תפארת. יעקב אבינו הוא מידת התפארת, הקו האמצעי שמחבר את החסד ואת הגבורה לשלמות אחת. משל להורה טוב: אהבה בלי גבולות מקלקלת, וגבולות בלי אהבה מרחיקים. ההורה השלם יודע לחבר את שניהם. כך מבאר הזוהר את המילים ״ויעקב איש תם ישב אהלים״: ״איש תם, גבר שלים... בגין דאיהו ישב אהלים, דאחיד לתרין סטרין, לאברהם וליצחק״ (זוהר, תולדות). איש שלם, משום שהוא אוחז בשני הצדדים, בצד של אברהם ובצד של יצחק.

קליפה. הקליפה היא הכוח שמכסה על הקדושה ויונק ממנה. משל לפרי: כל זמן שהפרי גדל, הקליפה עוטפת אותו מבחוץ. כשהפרי מבשיל, מסירים את הקליפה ונשאר הפרי המתוק. בפרשתנו עשו הוא הקליפה ויעקב הוא

הפרי, ושניהם יוצאים לעולם יחד: "וידו אחזת בעקב עשו" (בראשית כה, כו). ורש"י מבאר: "סימן שאין זה מספיק לגמר מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו". מלכות עשו נמשכת רק עד שיעקב קם ונוטל אותה.

"ויעתר יצחק": תפילה שאינה מתייאשת

"ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא, ויעתר לו ה', ותהר רבקה אשתו" (בראשית כה, כא). רש"י מבאר: "הרבה והפציר בתפלה". ועל המילים "לנכח אשתו" הוא אומר: "זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת". יצחק נשא את רבקה כשהיה "בן ארבעים שנה" (בראשית כה, כ), ובניו נולדו כשהיה "בן ששים שנה" (בראשית כה, כו). עשרים שנה של המתנה ושל תפילה.

ובגמרא אמרו: "מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים". ועוד אמרו שם: "למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקדוש ברוך הוא ממדת רגזנות למדת רחמנות" (יבמות סד, א). העתר הוא כלי שמהפכים בו את התבואה בגורן. וכאן סוד נפלא: יצחק, שהוא מידת הגבורה והדין, הוא זה שמלמד אותנו איך התפילה הופכת את הדין לרחמים.

בימינו יש משפחות רבות שמחכות שנים: לילד, לזיווג, לרפואה, לשובם של יקיריהם. ויש מי שמרגיש שתפילתו לא נשמעה, ומפסיק להתפלל. יצחק אבינו מלמד שעשרים שנה אינן סימן לדחייה. ההמתנה עצמה נובעת מכך שהקב"ה מתאווה לתפילה, ואף תפילה אחת אינה הולכת לאיבוד.

"ויתרצצו הבנים בקרבה": המאבק שבפנים

"ויתרצצו הבנים בקרבה, ותאמר אם כן למה זה אנכי, ותלך לדרש את ה'" (בראשית כה, כב). רש"י מביא את דברי חז"ל: "כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתח עבודת אלילים, עשו מפרכס לצאת". ועוד: "מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות".

והזוהר מלמד שהמאבק הזה אינו רק סיפור על שני תאומים. הוא מתרחש בתוך כל אדם: "ויתרוצצו הבנים בקרבה, אלין תרין בנייני דגופא" (זוהר, תולדות), אלה שני הבניינים של הגוף, הלב והכבד, שמנהיגים את כל

האברים. בתוך כל אחד מאיתנו יש כוח שרץ אל בית המדרש וכוח שמושך החוצה. ועל המשך הפסוק אומר שם הזוהר: "הגוף מהו אומר, אם כן למה זה אנכי ולמה נבראתי. מיד ותלך לדרש את ה'".

והמדרש מוסיף: "והלוא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר, אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכינה" (בראשית רבה סג, ו). רבים בדורנו מרגישים את הרציצה הזאת בתוכם. שפע של דעות, מבול של מידע, תשובות מוכנות מכל מכשיר, והלב מתרוצץ. רבקה אמנו לא נשארה לבדה עם הבלבול. היא הלכה לבית המדרש, אל תלמיד חכם. כך גם אנחנו: בשעת בלבול לא מחפשים תשובה בכל מקום. הולכים לדרוש את ה', אל רב, אל ספר, אל בית המדרש.

"שני גוים בבטנך": כשזה קם זה נופל

"ויאמר ה' לה, שני גוים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו, ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר" (בראשית כה, כג). רש"י מבאר: "אין לאם אלא מלכות", ועל "ממעיך יפרדו": "זה לרשעו וזה לתמו". ועל "ולאם מלאם יאמץ": "לא ישוו בגדלה, כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר אמלאה החרבה".

ובגמרא נאמר על קסרי, עיר מלכות אדום, ועל ירושלים: "אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי, תאמן, שנאמר אמלאה החרבה" (מגילה ו, א). והנביא בהפטרת השבוע אומר: "הלוא אח עשו ליעקב נאם ה', ואהב את יעקב. ואת עשו שנאתי" (מלאכי א, ב-ג).

כל ההיסטוריה היא כמו מאזניים בין יעקב לעשו. כשיעקב קם, עשו מתנגד. אין זה דבר חדש של דורנו, הוא נגזר עוד ברחמה של רבקה. ולכן כשאנחנו רואים בימינו את ירושלים נבנית ואת התורה מתפשטת, ובאותה עת את העמים מתעוררים נגדנו ומאשימים אותנו, איננו מתבהלים. זה סדר העולם מששת ימי בראשית, וסופו כבר נאמר: "ורב יעבד צעיר".

"איש תם" מול "איש ידע ציד"

"ויגדלו הנערים, ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה, ויעקב איש תם ישב אהלים" (בראשית כה, כז). רש"י מבאר ש"ידע ציד" הוא "לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא, האיך מעשרין את המלח ואת התבן? כסבור אביו

שהוא מדקדק במצות". ועל יעקב הוא אומר: "תם, אינו בקי בכל אלה, כלבו כן פיו, מי שאינו חריף לרמות קרוי תם". והזוהר מוסיף: "דהא קרא אסהיד עליה, ויעקב איש תם. ותו כתיב, תתן אמת ליעקב" (זוהר, תולדות).

ואחר כך בא עשו מן השדה ואומר: "הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי" (בראשית כה, ל). ומיד: "הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה", והפסוק מסיים: "ויבז עשו את הבכרה" (בראשית כה, לד). רש"י מבאר: "העיד הכתוב על רשעו שבזה עבודתו של מקום".

אנחנו חיים בדור של ציידים בפה. פרסומות, כותרות, תמונות וקולות שנוצרים במכונה ונראים אמיתיים לגמרי. ויחד עם זה תרבות של "הלעיטני נא", הכול עכשיו ומיד. יעקב מלמד שאפשר אחרת: להיות תם, שלבו כפיו, ולשמור על הבכורה, על עבודת ה', ולא למכור אותה בשביל נזיד של רגע.

הבארות: עשק, שטנה ורחובות

"וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם, ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו" (בראשית כו, יח). ואחר כך חפרו עבדיו שלוש בארות חדשות. על הראשונה רבו רועי גרר, והוא קרא לה עשק. על השנייה רבו גם כן, והוא קרא לה שטנה. ועל השלישית "ולא רבו עליה, ויקרא שמה רחבות, ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ" (בראשית כו, כב).

הרמב"ן כותב שיש כאן "ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר עתיד, כי באר מים חיים ירמז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק". הבאר הראשונה, עשק, היא הבית הראשון, "אשר התעשקו עמנו". השנייה, שטנה, היא הבית השני. "והשלישי קרא רחובות, הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו, והוא יעשה בלא ריב ומצה, והאל ירחיב את גבולנו" (רמב"ן, בראשית כו, כ).

והזוהר מגלה את עומק הבאר: "ומאן דאסתכל בבירא דא, אסתכל ברזא עלאה דמהימנותא, ודא הוא סימנא דאבהן, דמשתדלי לחפור בירא דמיא". ועל רחובות: "רמיז דזמינין בנוי למפלח ולאתקנא האי בירא כדקא חזי, ברזא דקרבנין ועלוון" (זוהר, תולדות). הבאר היא מקור האמונה, והאבות עמלו לחפור אותה. ורחובות רומזת לעבודת הקרבנות שבניו של יצחק עתידים לחדש.

גם בדורנו מנסים הפלשתים לסתום את הבארות במים ובעפר, להשכיח מן הילדים את מסורת האבות. ודור שלם חוזר וחופר: חוזר לשבת, לתפילה, למנהגי הבית של סבא וסבתא, וקורא להם "שמות כשמת אשר קרא להן

אביו״, בלי להמציא דרך חדשה. ואחרי עשק ושטנה, אנחנו מחכים לבאר השלישית, לבית שייבנה בלי ריב.

״מאה שערים״ בשנה קשה

״ויהי רעב בארץ״ (בראשית כו, א), והקב״ה אומר ליצחק: ״אל תרד מצרימה, שכן בארץ אשר אמר אליך״ (בראשית כו, ב). ובתוך שנת הרעב נאמר: ״ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה׳״ (בראשית כו, יב). רש״י מבאר את כפל הלשון: ״לומר, שהארץ קשה והשנה קשה״. ועל ״מאה שערים״: ״שאמדוה כמה ראויה לעשות, ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אמד זה למעשרות היה״.

רבים בימינו דואגים לפרנסה. המחירים עולים, והעתיד נראה לא ברור. יצחק אבינו לא חיכה לשנה טובה. הוא זרע דווקא בשנת רעב, ודווקא בארץ קשה. והברכה באה. ועוד דבר מלמדים חז״ל: כשראה יצחק את היבול, המדידה הראשונה שלו הייתה בשביל המעשרות. המחשבה הראשונה שלו בשעת הצלחה הייתה החלק של הקב״ה.

״הקל קול יעקב והידים ידי עשו״

יעקב ניגש אל אביו, ויצחק ממשש אותו ואומר: ״הקל קול יעקב והידים ידי עשו״ (בראשית כז, כב). רש״י מבאר: ״שמדבר בלשון תחנונים קום נא, אבל עשו קנטוריא דבר יקם אבי״. הקול של יעקב הוא קול של תפילה ושל תחנונים.

והמדרש מגלה את כוחו של הקול הזה: ״אמר רבי ברכיה בשעה שיעקב מרכין בקולו, ידי עשו שולטות... ובשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו״. ועוד מסופר שם שהגויים שאלו את חכמם כיצד יוכלו לגבור על ישראל, והוא אמר להם: ״לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם... בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו״ (בראשית רבה סה, כ).

ובברכתו של עשו נאמר: ״ועל חרבך תחיה... והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך״ (בראשית כז, מ). ורש״י מבאר: ״כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, ופרקת עלו״. כוחו של עשו תלוי בנו.

בימינו, ימי מלחמה, אנו רואים את מסירות נפשם של המגינים עלינו, וראויים הם לכל ברכה. ולצדם עומד הכוח של הקול: ילדים שלומדים, תפילות שעולות, שיעורי תורה שמתרבים בכל עיר כמו שלא היה מעולם. כל יהודי שמגביה את קולו בתורה ובתפילה הוא חלק מן המגן הזה, וכל קול שנוסף מחליש את ידי עשו.

ריח גן עדן והבוקר של יעקב

"וירח את ריח בגדיו ויברכהו, ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'" (בראשית כז, כז). רש"י מבאר: "מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן", ו"זהו שדה תפוחים". והזוהר מגלה שהבגדים האלה היו "לבושי יקר דהוו מן אדם הראשון", ועליהם אומר: "וכד הוה לביש לון עשו, לא הוו סלקין ריחין כלל. כיון דלביש לון יעקב... וסליקו ריחין. בגין דשופריה דיעקב, שופריה דאדם הוה" (זוהר, תולדות).

אותם בגדים עצמם. על עשו אין להם ריח, ועל יעקב עולה מהם ריח גן עדן. כי יעקב הוא זה שמחזיר את יופיו של אדם הראשון, את התיקון שלפני החטא. זהו כל עניין אחרית הימים: העולם חוזר אל הריח של גן עדן.

והזוהר מוסיף סוד על זמנו של עשו: "שלטנותא דעשו לאו איהו אלא בגלותא, דאיהו לילה... וכד אתא צפרא, אתחלש חיליה, ולא יכיל, וכדין אתתקף יעקב, בגין דיעקב, שלטנותיה ביממא" (זוהר, תולדות). שלטון עשו הוא רק בגלות, שהיא לילה. וכשבא הבוקר, כוחו נחלש ויעקב מתגבר, כי שלטונו של יעקב הוא ביום. אנחנו עומדים בשעת עלות השחר. השמיים עוד כהים, אבל הבוקר כבר מתחיל, ועליו אמר הנביא: "ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו, והיתה לה' המלוכה" (עובדיה א, כא).

לפעולה השבוע

- **ויעתר יצחק.** לבחור בקשה אחת שהפסקת להתפלל עליה, ולחזור לבקש עליה בכל יום, אפילו במילים ספורות.
- **לדרוש את ה'.** שאלה אחת שמטרידה אותך בענייני אמונה או הלכה: לשאול עליה רב או ללמוד אותה מתוך ספר, ולא לחפש תשובה ברשת.
- **איש תם.** יום אחד של אמת שלמה: בלי הגזמה, בלי לצוד בני אדם בפה, שהלב והפה יהיו שווים.

- **לחפור את הבארות.** לחדש בבית מנהג אחד של ההורים או של הסבים: ניגון של שבת, ברכה לילדים, מנהג של החג.
- **מאה שערים.** להפריש השבוע מעשר מן ההכנסה, גם אם הסכום קטן, ולתת אותו לתורה או לנזקקים.
- **קול יעקב.** ללמוד עשר דקות בכל יום בקול רם, ואם אפשר עם הילדים, ולהביא ילד אחד לתפילה בבית הכנסת.

יהי רצון שנזכה להרבות בתפילה כמו יצחק, ללכת לדרוש את ה׳ בשעת בלבול כמו רבקה, ולהיות תמימים ושלמים כמו יעקב. ושיישמע קולו של יעקב בבתי הכנסיות ובבתי המדרשות, ויתקיים בנו ״ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו, והיתה לה׳ המלוכה״, בבניין הבית השלישי, באר רחובות, במהרה בימינו. אמן.

מקורות

- בראשית כה, כ-כג · כה, כו-כז · כה, ל · כה, לד
- בראשית כו, א-ב · כו, יב · כו, יח-כב · כז, כב · כז, כז · כז, מ
- רש״י, בראשית כה, כא · כה, כב · כה, כג · כה, כו · כה, כז · כה, לד · כו, יב · כז, כב · כז, כז · כז, מ
- רמב״ן, בראשית כו, כ
- זוהר, פרשת תולדות (איש תם גבר שלים · תרין בנייני דגופא · הגוף מהו אומר · תתן אמת ליעקב · סימנא דאבהן · ויקרא שמה רחובות · לבושי יקר דאדם הראשון · שלטנותא דעשו בגלותא)
- בראשית רבה סג, ו · סה, כ · יבמות סד, א · מגילה ו, א
- מלאכי א, ב-ג · עובדיה א, כא